

Een Vaticaanse visie op kardinaal Mercier in de jaren 1917-1918

Robrecht BOUDENS

Enkele jaren geleden hebben we een studie gewijd aan de houding die kardinaal Mercier aannam ten overstaan van de Vlaamse Beweging¹. We hadden ons hiervoor in hoofdzaak gebaseerd op de archieven van het aartsbisdom Mechelen-Brussel (fonds Mercier), van het Belgische Ministerie van Buitenlandse Zaken (politieke correspondentie, gezantschap bij de H. Stoel), het Algemeen Rijksarchief te Brussel (papieren van Schollaert, Helleputte, de Broqueville, Jaspas, Pouillet, Van den Heuvel, Verhaegen) en voor de oorlogsperiode ook op het archief van het Duitse Ministerie van Buitenlandse Zaken (het zg. archief van de Wilhelmstrasse), oorspronkelijk in Berlijn en nadien in Bonn. De Vaticaanse archieven waren toen slechts tot 1903 opengesteld, zodat daar over Merciers episcopaat (1906-1926) niets te vinden was. Intussen zijn deze archieven in principe toegankelijk geworden voor de pontificaten van Pius X (1903-1914) en Benedictus XV (1914-1922). In de praktijk is het echter niet steeds mogelijk dossiers uit die periode in te kijken, hetzij omdat ze nog niet geklasseerd of genummerd zijn, hetzij omdat ze wegens hun delicate inhoud ondergebracht werden in afdelingen die als niet toegankelijk bestempeld worden. We konden evenwel toegang krijgen tot het Vaticaanse Geheimarchief en tot het belangrijke archief van de Congregatie voor Buitengewone Kerkelijke Aangelegenheden (dossiers in verband met België)². Stellingen die we in onze vorige studie ingenomen hadden op grond van het toenmalige archiefonderzoek, kunnen ofwel gehandhaafd worden ofwel genuanceerd. In enkele gevallen kwamen belangrijke nieuwe gegevens aan het licht.

Vanaf de aanvang van de vijandelijkheden stond Mercier op oorlogsvoet met de bezettende macht. Hij nam het niet dat de Belgen, en in het bijzonder de geestelijkheid, ervan beschuldigd werden dat ze Duitse soldaten aanvielen en zich aan gruweldaden tegenover hen schuldig maakten. Hij reageerde dan ook verontwaardigd³. Tijdens het bezoek dat von Bissing hem op 16 december

1. R. BOUDENS, *Kardinaal Mercier en de Vlaamse Beweging*. Leuven, Davidsfonds 1975, 304 pp.

2. Archivio degli Affari Ecclesiastici Straordinari (verder: AAEISS).

3. Zie I. MESEBERG-HAUBOLD, *Der Widerstand Kardinal Merciers gegen die deutsche Besetzung Belgiens 1914-1918*. Frankfurt, Peter Lang, 1982, pp. 47-48 en 196-197. De auteur spreekt van een „Franktieurspsychose der deutschen Truppen”.

1914 bracht, verklaarde de gouverneur-generaal dat hij niet verwachtte door de Belgen als vriend behandeld te worden, maar er toch op rekende dat men hem zijn taak niet moeilijker zou maken dan ze uiteraard reeds was, en dat de kardinaal *beruhigend* tewerk zou gaan. Korte tijd nadien echter verscheen Merciers herderlijk schrijven van Kerstmis 1914 over „Vaderlandsliefde en Standvastigheid”, dat een eerste grote bron van spanning zou worden. In de brief werden de verwoestingen en vernielingen aangeklaagd die door de binnenrukende troepen in België aangericht waren, terwijl een zeer strenge taal werd gebruikt om het terechtstellen van niet weinige onschuldige burgers aan de kaak te stellen. De Duitsers voelden vlug dat ze in Mercier een geduchte tegenstander zouden hebben en het diplomatieke raderwerk zette zich onmiddellijk in beweging⁴. Von Mühlberg, buitengewoon gezant en gevolmachtigd minister van Pruisen, kreeg opdracht bij het Vaticaan tegen Merciers houding krachtig te protesteren en erop aan te dringen dat men hem op de vingers zou tikken. Aan de aartsbisschop van Mechelen werd inderdaad de raad gegeven zich iets soepeler op te stellen. Tevergeefs evenwel, want hij bleef een provocerende houding aannemen, en telkens opnieuw vond Duitsland het nodig er bij de H. Stoel op aan te dringen Mercier tot meer bezadigdheid aan te manen. Dit gebeurde verscheidene malen⁵.

De bezettende overheid had spoedig ingezien dat ze de Vlaamse kwestie dienstbaar kon maken aan de Duitse politiek. We weten nu — wat de tijdgenoten niet wisten — dat Duitsland annexatieplannen had waar het evenwel niet onmiddellijk kon voor uit komen. Als een van de voorbereidende manoeuvres werd gepoogd de clerus voor humanitaire samenwerking te winnen, maar Mercier weigerde daar zijn steun aan te verlenen⁶. De kern van de botsingen tussen von Bissing en de kardinaal lag in het feit dat de gouverneur-generaal vóór alles de geplande annexatie van België bij Duitsland voor ogen hield en Mercier de verdediging van de Belgische onafhankelijkheid en het behoud van de historisch gegroeide plaats van het katholicisme in de staat⁷.

De activisten kunnen te goeder trouw de verovering van de Vlaamse rechten voor ogen gehad hebben; in wezen echter is het activisme op de eerste plaats te duiden als een product van de Duitse *Flamenpolitiek*. Het creëren van de „Raad van Vlaanderen” is daar wellicht de meest typische manifestatie van geweest⁸. De oprichting van de „Raad” had in februari 1917 plaats. Op 21

4. AAEESS, Belgio 53. Deze bundel bevat een aantal stukken in verband met de Kerstbrief en de daarop volgende incidenten.

5. BOUDENS, *a.w.*, pp. 113-126.

6. „Mercier hat die politische Zweideutigkeit der zunächst so harmlos klingenden Einladung an den belgischen Klerus sofort durchschaut und sich mit Schärfe dagegen zur Wehr gesetzt”. MESEBERG-HAUBOLD, *a.w.*, p. 55.

7. *Ibid.*, p. 85.

8. „Die Erscheinung des eigentlichen Aktivismus (muss) weitgehend als Produkt der deutschen Flamenpolitik angesehen werden”. *Ibid.*, p. 146. Zie ook L. WILS, *Flamenpolitik en Aktivismus*. Leuven, Davidsfonds, 1974, pp. 193-195.

maart werd de bestuurlijke scheiding afgekondigd. Deze beslissing leidde tot de splitsing van het ambtenarencorps en uiteindelijk tot het niet langer wettelijk erkennen van de Belgische regering in ballingschap en het latere uitroepen van de onafhankelijke staat Vlaanderen. Een aantal Vlaamse intellectuelen zag dit gevaar en, nog vóór de bestuurlijke scheiding afgekondigd werd, hadden ze een manifest tegen de „Raad van Vlaanderen” en de door hem gevoerde politiek aan de rijkskanselier gericht. Ze verklaarden hierin in de gegeven omstandigheden de bestuurlijke scheiding niet als een programmapunt van de Vlaamse Beweging te kunnen aanvaarden. De brief was ondertekend door o.m. L. Franck, Gustaaf Borginon, oom en pleegvader van Hendrik Borginon, M. Sabbe, H. Teirlinck, K. Van de Woestijne, E. Vliebergh, A. Vermeylen. Vanuit Nederland wees Van Cauwelaert er met een zekere bitterheid op dat de harde activisten ten onrechte beweerden enkel een zuiver Vlaamse politiek te willen voeren: „Ze zijn de uitkomst van die politiek niet meester. De beslissende invloed is niet de hunne, maar deze van de Duitse regering”⁹. Niet alle Vlamingen zagen echter in dat het een handige tactiek van de Duitsers was al wat anti-Duits was als anti-Vlaams voor te stellen.

Voor Mercier was de oprichting van de „Raad van Vlaanderen” het werk van „quelques flamingants écervelés”¹⁰ en de afkondiging van de bestuurlijke scheiding — een aanslag op de eenheid van België — was voor de aartsbisschop een aanleiding tot een heftige reactie. Nog in maart 1917 stuurde hij via de dekens een vertrouwelijke mededeling aan zijn clerus waarin hij op juridische gronden aantoonde dat het uitroepen van de bestuurlijke scheiding indruiste tegen de internationale Conventie van Den Haag (oktober 1907). Artikel 43 van deze Conventie stelde dat in geval van oorlog de bezettende overheid, wanneer ze *de facto* het gezag van de wettelijke macht had overgenomen, zoveel mogelijk alle nodige maatregelen moest treffen om de openbare orde te herstellen en — behoudens absolute onmogelijkheid — de wetten van het land te eerbiedigen. Dat laatste punt nu werd op een willekeurige wijze over het hoofd gezien. Wie aan de uitvoering van de administratieve scheiding meewerkte, maakte zich derhalve aan verraad schuldig. De slotoproep van de kardinaal liet aan duidelijkheid niets te wensen over: „Traîtres de la Patrie seraient ceux qui seconderaient ces procédés équivoques... Chers Messieurs les Doyens, ayez l’oeil ouvert... Surveillez et arrêtez les tentatives perfides qui font cause commune avec l’ennemi”¹¹.

9. BOUDENS, *a.w.*, p. 144 en verwijzingen aldaar.

10. AAEISS, Belgio 69. Mercier aan Benedictus XV, Pasen 1917. Hij vermeldt in dezelfde brief dat de leden van de „Raad van Vlaanderen” het stopzetten van de deportaties van landgenoten toeschrijven aan hun tussenkomst bij de Duitse autoriteiten, terwijl dit toch grotelijks te danken is aan de tussenkomst van de paus. Uit de hele bundel *Belgio 69* blijkt althans duidelijk dat de H. Stoel enorme inspanningen heeft gedaan om de deportaties te laten stopzetten en om gedeporteerden naar België terug te laten keren.

11. Gecit. BOUDENS, *a.w.*, p. 145.

Twee activistische onderpastoors uit het Brusselse, Van Roy en Van Bergen, die met de goedkeuring en de aanmoediging van de Duitsers, maar tegen de wil van Mercier in, aan pastoraal deden onder de Vlaamse krijgsgevangenen die in Göttingen waren samengebracht met het oog op activistische propaganda, hadden hun parochie zonder toelating verlaten. Ze werden door Mercier gesuspendeerd. Diezelfde straf viel ook Th. Spaeninckx te beurt, de Vlaamsgezinde rector van een klooster te Borsbeek, die zich voorstander had getoond van de ver-nederlandsing van de Gentse universiteit onder de bezetting en die, zoals de aartsbisschop beweerde, „excitait de jeunes séminaristes contre l'autorité épiscopale”¹². Vooral diegenen die zich op het priesterschap voorbereidden, moesten eraan herinnerd worden dat de gehoorzaamheid die de priesters aan hun bisschop beloofden geen formaliteit mocht zijn. Op 26 mei 1917, de vooravond van een wijding, hield Mercier een toespraak tot de Mechelse wijdelingen en lichtte daarin de betekenis en de draagwijdte toe van wat die belofte inhield. Wegens het grote belang van de gehoorzaamheid in oorlogstijd, drukte hij de wens uit dat de nieuwgewijden een formulier zouden ondertekenen, waarin aan hun volgzzaamheid tegenover de bisschop niet de minste restrictie zou worden gesteld. Zowel in het Duits archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken als in het archief van de Congregatie van Buitengewone Kerkelijke Aangelegenheden te Rome is een exemplaar van de eedformule teruggevonden. De formulering is ongetwijfeld radicaal: „...nec limitibus ullis obedientiam meam tum externam tum internam esse censeo et voleo...”¹³. Enkele dagen later, op 4 juni 1917, nam de kardinaal het woord op een bijeenkomst van de directeurs en directrices van de katholieke normaalscholen van het aartsbisdom. Hij verbood hen de diploma's te laten homologeren door inspecteurs die door de bezettende overheid waren aangesteld in het door haar gesplitste ministerie. Tot ontsteltenis van de Duitsers verklaarde hij dat de regering in Le Havre hem de verzekering had gegeven dat zij de rechtsgeldigheid van de niet-gehomologeerde diploma's na de oorlog zou erkennen. De Duitse autoriteiten konden moeilijk verwerken dat de kardinaal zich nu ook veroorloofde, zoals ze zeiden, in naam van de Belgische regering te Le Havre te spreken.

In het *Vlaamsche Nieuws*, een door de bezetter gesubsidieerd activistisch blad, publiceerde August Borms op 22 juni 1917 een artikel onder de titel „Een oorlogsverklaring van Kardinaal Mercier”. Hij somde hierin Merciers „anti-Vlaamse” tussenkomsten op en vermeldde ook dat de directeur van het Sint-Norbertuscollege te Antwerpen de leerlingen had voorgehouden dat er voortaan twee „grove zonden” bijgekomen waren: het lezen van activistische bladen en het bijwonen van activistische bijeenkomsten¹⁴. Volgens een Duits

12. AAEESS, Belgio 69. Mercier aan Gasparri, 23 mei 1917.

13. Archief Wilhelmstrasse, Buit. Zaken, Bonn, 375/2. Zie BOUDENS, *a.w.*, p. 145. Ook AAEESS, Belgio 56, bij document van 4 sept. 1917.

14. *Vlaamsche Nieuws*, 22 juni 1917. Franse vertaling in AAEESS, Belgio 56.

rapport van 24 bladzijden zou Mercier ook gezegd hebben dat het doodzonde was zijn medewerking te verlenen aan de bestuurlijke scheiding. Zijn redenering zou hierop neergekomen zijn: een regering heeft het recht haar onderdanen onder zware verplichting richtlijnen op te leggen die voor de gelovigen bindend zijn; welnu, de enige wettige Belgische regering — die van Le Havre — heeft de zwaarste straffen gezet op het meewerken aan de administratieve scheiding, op welke wijze die collaboratie ook geschiedt; katholieken zijn derhalve op straf van doodzonde verplicht zich van iedere vorm van medewerking met de Duitsers te onthouden¹⁵.

Voor de Duitse autoriteiten was de maat vol. Von Mühlberg stuurde op 24 juni 1917 namens zijn regering een confidentieel schrijven aan de staatssecretaris te Rome, kardinaal Gasparri. Hij beklagde zich hierin over de vijandige opstelling van de Mechelse kardinaal en drong er op aan dat de paus zijn gezag zou laten gelden en er Mercier zou op wijzen dat hij, door zich op een autoritaire manier in te laten met de Vlaamse kwestie, zijn kerkelijke bevoegdheid te buiten ging. Indien geen paal en perk gesteld werd aan de politieke activiteit van de primaat, zou Duitsland zich verplicht zien over te gaan tot het treffen van onaangename maatregelen¹⁶.

In Rome begon men zich af te vragen of Mercier inderdaad niet nodeloos provocerend optrad en of hij niet beter met wat meer omzichtigheid kon tewerk gaan. Het was belangrijk te vernemen of inderdaad aan de directies van de normaalscholen verbod gegeven was Vlaamse staatsinspecteurs toe te laten de einddiploma's te homologeren, met de belofte dat ze na de oorlog geldig zouden verklaard worden. Kardinaal Gasparri gaf de nuntius te Brussel opdracht, vooral in verband met deze zaak navraag te doen en zeker niet te vergeten het oordeel hierover te vragen van de andere Vlaamse bisschoppen, speciaal van mgr. Rutten, bisschop van Luik. Nu de H. Stoel aan het onderhandelen was over het stopzetten van de deportaties, moest bij het episcopaat aangedrongen worden niets te ondernemen dat de Duitsers tegen het hoofd zou stoten¹⁷. Merkwaardig en belangrijk is wel dat de paus de klachten van de Duitsers voldoende ernstig vond om een commissie van kardinalen samen te stellen en haar met een onderzoek te belasten. Van deze commissie maakten, naast staatssecretaris Gasparri, de kardinalen Vannutelli, De Lai, Merry del Val en Scapinelli deel uit. De commissie werd gevraagd haar mening te geven over de houding van kardinaal Mercier. In de *ponenza*, die de leden ter hand gesteld werd, werd vooreerst in herinnering gebracht dat het reeds tijdens de eerste oorlogs-

15. *Kardinal Merciers Widerstand gegen die Verwaltung in Belgien*, juni 1917. Archief Wilhelmstrasse 375/2. Zie BOUDENS, *a.w.*, p. 147. De tekst zelf van Merciers toespraak werd niet teruggevonden.

16. AAEES, Belgio 56, v. Mühlberg aan Gasparri, 24 juni 1917.

17. AAEES, Belgio 69, Gasparri aan Locatelli, 19 juli 1917.

jaren herhaaldelijk noodzakelijk gebleken was de kardinaal van Mechelen tot gematigdheid en voorzichtigheid aan te manen. Telkens had Mercier beloofd met de hem gegeven raad rekening te zullen houden. Nog tijdens zijn laatste verblijf in Rome had hij de paus daar de verzekering van gegeven. Nieuwe incidenten waren nochtans niet uitgebleven en deze waren zowel door kardinaal Hartmann, aartsbisschop van Keulen, als door de Duitse regering aan de autoriteiten te Rome gemeld. Op 11 juli 1917 had staatssecretaris Gasparri het nog nodig geoordeeld er Mercier op te wijzen dat hij zich in politieke kwesties uiterst voorzichtig diende te gedragen. Toch bleek uit een schrijven van 28 juli van von Mühlberg, dat de Mechelse aartsbisschop een regelrechte weerstand tegen de administratieve scheiding had georganiseerd, hoewel men zich daarbij steeds de vraag diende te stellen of hij daardoor zijn kerkelijke bevoegdheid te buiten gegaan was¹⁸.

Op 12 augustus kwam de commissie samen. Uit het door de secretaris B. Cerretti opgemaakte verslag kan men de gedachtenwisseling van de kardinalen volgen¹⁹. Kardinaal Vannutelli, die verhinderd was persoonlijk tegenwoordig te zijn, had zijn mening schriftelijk meegedeeld. Hij was van oordeel dat men Mercier eens te meer op het hart moest drukken meer voorzichtigheid aan de dag te leggen, maar ook dat men aan de bezetter moest vragen wat meer begrip te tonen voor het standpunt en de positie van de Belgische kardinaal. Inderdaad, als men er de burgers b.v. toe verplichtte mee te werken aan een administratieve scheiding waardoor de eenheid van de natie op het spel gezet werd, dan moesten de Duitse autoriteiten begrijpen dat velen in België voor gewetensproblemen kwamen te staan en dat een bisschop stelling moest nemen, zeker wanneer hem om raad gevraagd werd.

Na het voorlezen van Vannutelli's nota werd het woord verleend aan kardinaal De Lai. Deze was van oordeel dat Mercier in principe tot de orde moest geroepen worden. Ook in de veronderstelling dat de bezetting van België onwettig was, gaf dit de primaat nog niet het recht het volk tot een soort burgeroorlog aan te zetten. Welke ook de bedoeling van de Duitsers of van de „Raad van Vlaanderen” kon zijn, de meerderheid van de Vlamingen streefde niet op de eerste plaats een reële afscheiding na, maar veeleer een administratieve opsplitsing en dit kon niet zonder meer veroordeeld worden. Toch had Mercier daden gesteld die regelrecht tegen een bestuurlijke opsplitsing indruisten, en dat was ernstig. Indien het waar was dat een eed van algehele, uiterlijke en innerlijke volgzzaamheid aan de wijdelingen werd opgelegd, dan getuigde dit van onvoorstelbaar machtsmisbruik. Medewerking aan een administratieve op-

18. AAEESS, Belgio 89, augustus 1917. Circa l'attitudine dell'Emo. Sig. Cardinale Mercier. De vraag die de commissie te beantwoorden kreeg luidde als volgt: „Se e quali provvedimenti convinga adottara nell'attuale conflitto tra l'Emo. Card. Mercier e l'Autorità tedesca nel Belgio”.

19. AAEESS, Congr. Particolare del 12 Agosto 1917. Vol. 71.

splitsing als doodzonde bestempelen was eveneens machtsmisbruik. Ook zijn beslissing om de diploma's niet te laten homologeren en andere tussenkomsten op onderwijsgebied stemden tot nadenken. In al die gevallen was Mercier niet opgetreden als bisschop, maar had hij zich als een demagoog gedragen²⁰.

Volgens kardinaal De Lai kon men nu op twee manieren optreden. Ofwel aan Mercier een gepeperde brief schrijven (*una lettera di buon inchiostro*) om er hem op te wijzen dat hij, die van zijn priesters zowel innerlijke als uiterlijke gehoorzaamheid vroeg, zou mogen beginnen met zelf die gehoorzaamheid te beoefenen ten overstaan van de H. Stoel. Ofwel hem naar Rome roepen en duidelijke taal spreken, of desnoods iemand naar Mechelen sturen om hem mondeling mee te delen wat men hem te zeggen had.

Volgens kardinaal Merry del Val had Mercier zich uiterst onvoorzichtig en compromitterend gedragen. Dat was zelfs in zijn uitspraken te Rome gebleken, waar hij ten slotte de gast van de paus was. Reeds vóór de oorlog had hij zich anti-Vlaams opgesteld en nooit had hij er zich van harte bij neergelegd dat in Leuven ook Vlaamse colleges zouden gegeven worden²¹. Twee zaken dienden evenwel verduidelijkt te worden. Vooreerst, had hij zich echt schuldig gemaakt aan wat hem te laste werd gelegd? Vervolgens, had een bezettende macht het recht de instellingen te wijzigen van het land dat het bezet? Het was belangrijk te weten in hoever Mercier zijn bisschoppelijke macht te buiten ging, wanneer hij, om de bestuurlijke scheiding te voorkomen of tegen te werken, beroep deed op godsdienstige argumenten. Merry del Val stelde voor op de klachten van Duitsland ontwijkend en vaag te antwoorden dat men de zaak onderzocht, maar dat de H. Stoel zeer omzichtig tewerk moest gaan om niet de indruk te wekken het voor een van de twee volksgroepen in België op te nemen.

Kardinaal Scapinelli vestigde er de aandacht op dat de Duitsers de Vlamingen bevoordeligden met het oog op een uitbreiding van hun eigen macht. Ze wilden van Vlaanderen een bolwerk maken om zich tegen Engeland te beveiligen. Dit hield duidelijk een gevaar in voor het voortbestaan van België, maar het mocht voor Mercier geen aanleiding zijn op te treden in naam van het Belgische volk, nog minder van de Belgische regering. Ook Scapinelli stelde ten slotte de vraag of al wat Mercier te laste gelegd werd met de feiten over-

20. „Il giuramento [...] imposto agli ordinandi, se vero, e pare che sia, costituisce un inqualificabile abuso di potere, tanto più che lo estende a cose politiche. Dichiarare peccato mortale cooperare alla attuazione della separazione è un altro abuso di potere [...]. Non è più il vescovo ed il pastore che parla ed opera, ma un capopopolo”. Ibid.

21. „Il Card. Mercier è di una imprudenza fenomenale [...]. I suoi discorsi tenuti in Roma, dove, si può dire, era ospite del Papa, non potevano essere più imprudenti e compromittenti [...]. E' noto che il Card. Mercier è stato sempre antifiammingo. Sotto Pio X si lamentava dei Fiamminghi, specialmente perchè volevano in Lovanio una cattedra fiamminga che poi egli dovette subire”. Ibid.

eenstemde. Daarover zekerheid te hebben was een voorafgaande voorwaarde om de kardinaal op het verkeerde van zijn houding te kunnen wijzen²².

Kardinaal Gasparri, die als staatssecretaris het gesprek had geleid, nam als laatste het woord. Hij stelde voorop dat de Duitse bezettende overheid niet het recht had de burgerlijke structuren van België te wijzigen. Hij kon derhalve begrijpen dat Mercier een medewerking aan de bestuurlijke scheiding als een groot kwaad gezien had. Niet te rechtvaardigen echter scheen hem de eed die van de wijdelingen gevraagd werd, en evenmin de verplichting die hij de leraren had opgelegd in alles te denken zoals hij, of nog — een ander verwijt dat opgedoken was — het verbod godsdienstondericht te geven in scholen die van de Vlaamse administratie afhingen²³. Hij stelde voor dat aan Mercier een brief zou geschreven worden om hem te melden dat de H. Stoel van de Duitse regering een schrijven had ontvangen, dat een aantal concrete klachten bevatte. De H. Vader — zo kon men zeggen — was niet geneigd er veel geloof aan te hechten, vooral niet waar sprake was van een eed die van de wijdelingen zou gevraagd zijn, of van de verplichting dat priesters en gelovigen in alles moesten denken zoals hij, of over het catechismusondericht dat in de Vlaamse scholen onmogelijk gemaakt werd. De paus — zo zou men vervolgen — was er des te minder toe geneigd geloof te hechten aan wat de primaat hier ten laste werd gelegd, omdat dergelijke daden duidelijk buiten de bisschoppelijke bevoegdheid vielen. Voorzichtig zou eraan toegevoegd worden — mocht er toch enige waarheid in schuilen —, dat de staatssecretaris zich verplicht zou voelen hem in naam van de paus opnieuw tot meer bezadigdheid op te roepen in de toekomst. Het schrijven zou besloten worden met de beschouwing dat men in Rome van oordeel was dat de aangeklaagde punten van die aard waren dat ze gewetensvragen konden oproepen. Als alleen de eigenlijke bestuurlijke scheiding ter sprake was gebracht, dan zou de H. Stoel het overbodig gevonden hebben hem daarover te schrijven.

Gasparri stelde verder nog voor aan de Duitse regering een nota te laten geworden, met de mededeling dat Rome in de kwestie van de bestuurlijke scheiding geen stelling wenste te nemen. Wat de andere gewraakte handelingen van Mercier betreft, de paus had niet nagelaten de maatregelen te treffen die hem opportunity leken, en er de aartsbisschop op te wijzen dat hij binnen de perken van zijn jurisdictie diende te blijven.

22. „Se poi *vera sunt exposita* si dovrebbe dire al Cardinale che si astenga del pretendere del clero speciali promesse di obbedienza, e dal fare proibizioni relative alle legge scolastiche, non che dall' ostacolare ai sacerdoti fiamminghi l'esercizio del ministero verso i prigionieri, a mostrare antipatie per i fiamminghi...”. Ibid.

23. „Il giuramento interno imposto agli ordinandi è insostenibile. Neppure il Papa nelle leggi disciplinari può astringere all'assenso intellettuale. Lo stesso si deve dire dell'imposto ai maestri di pensare in tutte le cose come lui. Altro eccesso di potere commette vietando l'insegnamento religioso nelle scuole dipendenti dall'amministrazione fiamminga”. Ibid.

Met Gasparri's voorstel werd ingestemd en vier dagen later, op 16 augustus 1917, vertrokken de twee geplande brieven, een naar de Duitse regering en een naar Mercier. In laatstgenoemd schrijven werden de drie punten vermeld die bij de speciale commissie vragen hadden opgeroepen. Mercier antwoordde op 4 september. Het is niet onbelangrijk na te gaan hoe hij zijn eigen houding bekeek, verklaarde en rechtvaardigde²⁴.

Vooreerst was er de eed die aan de wijdelingen opgelegd werd. Mercier verklaarde dat hij zich geconfronteerd had gezien met vormen van ongehoorzaamheid die zich op het seminarie verspreidden. Flamingantische bladen werden er heimelijk binnengebracht en gelezen. In die bladen werd niet slechts kritiek op de regering en op de vorst geleverd maar ook op de bisschoppelijke overheid. Gezien de onmogelijkheid om deze verdwaalde schapen ('*ces égarés*') persoonlijk aan te spreken, had hij ter gelegenheid van de wijdingsretraite een toespraak tot alle wijdelingen gehouden om hen drie fundamentele ideeën voor te houden: dat ze op het seminarie waren om theologie te studeren en zich voor te bereiden op hun pastorale taak, en niet om zich in de flamingantische polemiek te mengen; dat ze er niet moesten aan denken zich voor een wijding aan hun bisschop op te dringen, als ze in het achterhoofd hadden hun flamingantische actie voort te zetten en zich als martelaren te gedragen als de bisschop zou weigeren hen te wijden; dat het oneerlijk zou zijn in woorden gehoorzaamheid aan de bisschop te beloven indien daar geen innerlijke gesteltenis aan beantwoordde.

Hij had er de wijdelingen verder aan herinnerd dat ze op de dag van hun priesterwijding eerbied en gehoorzaamheid zouden moeten beloven, en hij had hen uitgenodigd om zich reeds nu privé te verbinden tot wat ze spoedig officieel ten aanschouwe van de hele kerkgemeenschap zouden belijden.

De formulering van de verbintenis, die door Mercier overigens in zijn brief overgeschreven werd, is radicaal en — in de context waarin hij tot stand kwam — duidelijk gericht tegen wie op gebied van activisme anders dacht dan hij²⁵.

24. AAEISS, Belgio 56, Mercier aan Gasparri, 4 sept. 1917.

25. „In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.

1. Credo et profiteor episcopus esse a Deo constitutos qui regant Ecclesiam Dei.

2. Credo et profiteor ministros Ecclesiae libere ab episcopo eligi, neminique jus esse ut ab Episcopo in ministerium Ecclesiae assumatur.

3. Credo et profiteor clericos, ministros, sive minores, sive subdiaconos, at diaconos, presbyteros hunc in finem solum eligi et ab Episcopo ordinari, ut sint cooperatores ordinis episcopalis, adeoque gloriae divinae et animarum salutis, in Ecclesia dioecesana cui adscribuntur, sub auctoritate Episcopi sui Ordinarii, inserviant.

Episcopo igitur meo Ordinario et successoribus ejus reverentiam et oboedientiam meam tum promitto, nec limitatus ullis obedientiam meam, tum externam, tum internam restringendam esse censeo et volo, praeter illos quos jus Ecclesiae vel Auctoritas Summi Pontificis determinaverit. Haec omnia spondeo me fideliter, integre sincereque servaturum et inviolabiliter custoditurum, nusquam ab iis sive in docendo, sive quolibet verbis scriptisve deflectendo". Door Mercier aangehaald in brief van 4 september 1917. Cf. AAEISS, BELGIO 56.

Vervolgens was er de kwestie van de leerkrachten die zich in hun handelwijze en hun denken conform met de opvattingen van de kardinaal moesten gedragen. Mercier loochende dat dit door hem ooit als dusdanig gesteld werd, al herhaalden de activistische bladen dit steeds opnieuw. Ze hadden die beschuldiging ook in de mond gelegd van de directeur van het Sint-Norbertuscollege te Antwerpen, maar deze had zich openlijk daarvan gedistancieerd. Mercier zei dat hijzelf enkel gezegd had: „On travaille à la rupture de notre unité nationale. Les Belges qui seconderaient ces tentatives perfides de rupture seraient gravement coupables”²⁶.

Tenslotte was er de beschuldiging dat Mercier verboden had dat in de Vlaamse normaalscholen catechismusonderricht zou gegeven worden. De kardinaal noemde de beschuldiging zonder meer verzonnen. In de twaalf normaalscholen van het aartsbisdom (de vrije voor jongens te Mechelen, Antwerpen en Ukkel, voor meisjes te Herentals, Heverlee, Leuven, Vorselaar en Mechelen — en de provinciale of staatsnormaalscholen voor jongens te Lier en Tienen, en voor meisjes te Geldenaken) werd godsdienstonderricht in het Nederlands gegeven. De bezettende overheid had evenwel in Ukkel twee officiële, neutrale, Vlaamse normaalscholen opgericht, een voor jongens en een voor meisjes. Mercier had geweigerd daar officieel aan mee te werken en bijgevolg ook een priester voor het godsdienstonderricht af te staan. Toch had hij gedoogd (*'toléré*) dat in de normaalschool voor jongens, door een betrouwbare, gelovige leek catechismus zou worden gegeven.

Mercier eindigde zijn uitvoerig schrijven met te wijzen op het tendentieuze in de berichten van de minister van Pruisen. Sommige zaken waren gewoon verzonnen, al werd de indruk gewerkt dat ze door ooggetuigen geschreven waren. Zo was gezegd dat de kardinaal op 7 juni 1917 in het Sint-Aloysiusinstituut te Brussel een bijeenkomst van directeurs van bisschoppelijke scholen toegesproken had. Welnu, noch op die dag, noch op enige andere dag had hij voor directeurs het woord gevoerd. Ook over de twee priesters — Van Bergen en Van Roy — die naar Duitsland waren vertrokken zonder zijn toestemming, liet hij een versie horen die verschilde van de Duitse. Deze priesters waren ver van idealisten; ze waren karakterloze personen met wie men steeds last had.

De uitleg en de zienswijze van Mercier zullen allicht niet op alle punten even overtuigend geklonken hebben, want zijn schrijven werd voorgelegd aan P. Buoneroni aan wie men een *votum* vroeg, een formulering van zijn mening. Ook dit document is bewaard gebleven. Vooreerst was er de eed van onbeperkte gehoorzaamheid aan de bisschop. Buoneroni was van oordeel dat de formulering weliswaar geen dwaling bevatte, maar toch ongebruikelijk was in de Kerk en door geen enkele kerkelijke wet opgelegd. Zo'n eed kon delicate gewetens verontrusten. De redenen die de kardinaal aanhaalde om zijn handelwijze te

26. AAEES, Belgio 56, Mercier aan Gasparri, 4 sept. 1917.

rechtvaardigen vond hij ontoereikend. Dat politieke consideraties meespeelden was duidelijk merkbaar. Buoneroni stelde voor dat men een dergelijke eed gewoon zou verbieden. Ook de andere punten waarop Mercier zich gerechtvaardigd had, werden beoordeeld en afgewezen. Tot slot stelde de consultor voor dat aan Mercier zou gevraagd worden zich van alle politieke stellingnamen te onthouden en hem aan te bevelen zich tot zijn pastorale taak te beperken²⁷. Rond diezelfde tijd ontving de paus een bezwaarschrift van 15 bladzijden, ondertekend door een groep vooraanstaande Vlamingen uit het aartsbisdom, vooral uit Antwerpen, Leuven en Brussel²⁸. De brief was op Duits initiatief tot stand gekomen. Konrad Beyerle, een jurist uit Göttingen die goed op de hoogte was van de Belgische verhoudingen en de Vlaamse problematiek, en die tijdens de bezetting belast werd met de *Flamenpropaganda*, zocht contact met katholieke Vlamingen om hen te winnen voor het schrijven van een brief aan de paus. Hij is het die, samen met zijn Vlaamse secretaris Pieter Mertens, in de zomer van 1917 de handtekeningen inzamelde die onder de brief moesten prijken. Zelfs de inhoud van de brief was door de Duitse diensten ontworpen²⁹. Uiteraard was de paus hiervan niet op de hoogte en de brief kon zeer goed door Vlamingen opgesteld zijn. Het schrijven begon met het verhaal van de strijd die de Vlamingen vele jaren lang te voeren hadden voor het behoud van hun taal. Aan de universiteiten werd nog steeds alleen in het Frans gedoceerd. In het middelbaar onderwijs werd aan het Vlaams een uiterst gering plaatsje gegund. Op de lagere scholen werd nog veel tijd besteed aan het onderricht van het Frans, voor kinderen die deze taal nooit zouden moeten spreken. In tegenstelling met wat in Ierland en Polen gebeurde, stond in Vlaanderen de hogere geestelijkheid niet achter het volk, evenmin trouwens als velen uit de leidende klasse. In het doorvoeren van de administratieve scheiding had men een middel gezien om aan die wantoestand een einde te maken. De door de regering voorgestane en verdedigde tweetaligheid zou immers nooit werken en steeds uitvallen in het voordeel van een Franstalige minderheid die het voor het zeggen had. De praktijk had uitgewezen dat de reeds gestemde taalwetten niet nageleefd werden. De houding van de kardinaal tegenover de bestuurlijke scheiding werd door sommige priesters aan hun biechtelingen

27. „All'emo. Card. Mercier però riservamente farei conoscere i varii punti accennati della sua autodifesa e che non si possono approvare, *inculcandogli* di attendere al suo sacro ministero, e di lasciare da parte la politica, e gli farei ben capire che la Santa Sede non potrà affatto prendere la responsabilità di quanto di sinistra possa accadergli, non seguendo egli le direttive ricevute. Il silenzio da parte della S. Sede potrebbe dall' Emo. Card. interpretarsi come una approvazione della sua condotta e di tutto il suo operato”. AAEES, Belgio 56.

28. AAEES, Belgio 89. Ook een Franse en een Italiaanse vertaling aldaar.

29. W. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus und belgischer Nationalitätenkonflikt*. Kasseler Forschungen zur Zeitgeschichte. Melsungen 1989, p. 186. De bladzijden die aan Beyerles activiteit gewijd zijn, bewijzen duidelijk hoezeer de Duitse politiek de Vlaamse Beweging zocht te manipuleren.

voorgehouden. Ze zegden dat het doodzonde was deze te bevorderen of eraan mee te werken. De ondertekenaars zegden het enkel te kunnen betreuren dat de aartsbisschop meer ijver aan de dag legde voor het bestrijden van de Vlaamse Beweging dan voor het beteugelen van de goddeloze antiklerikale propaganda. Men wees er de H. Vader op, dat de toekomst van het christendom in België nochtans in Vlaanderen lag, maar dat de primaat bezig was de Vlamingen van zich te vervreemden. De kardinaal, zo schreef men, had geen enkele reden van godsdienstige aard die hij tegen de Vlaamse Beweging kon hanteren. Was het dan niet logisch dat de Vlamingen zich op Vlaams gebied vrij mochten voelen? Maar dat kon Mercier niet begrijpen. „De Heer Kardinaal is een Waal. Hij is van ganscher harte de Fransche taal en kultuur toegedaan, en staat tegenover ons volk als een vreemdeling. Hij was reeds voor den oorlog [...] een openlijk tegenstander der nationaal-bewuste Vlamingen en der Vlaamsche taal. De Heer Kardinaal deelt daarbij de meening van dezen die gelooven dat Vlaanderen een tweetalig land is, waar de Fransche en de Vlaamsche taal even verbreed zijn, en waar de Fransche taal als wereldtaal den voorrang geniet. Dit is echter valsch”. De brief eindigde met erop te wijzen dat de Belgische primaat vooral gedreven was door zijn Franse geestesrichting en zijn eenzijdige voorliefde voor de Franse cultuur, en met de vraag waarom iets doodzonde zou moeten zijn in een bisdom wat het niet in een ander was. „Help ons in onzen gewetensnood” was de smeekbede van de in alle onderdanigheid geschreven boodschap, ondertekend door 94 prominente Vlamingen.

Toen mgr. Locatelli, nuntius te Brussel, gevraagd werd de brief aan de paus te bezorgen, weigerde deze omdat hij van oordeel was dat het een politieke aangelegenheid betrof. De brieveschrijvers kregen dan van de Duitse overheid de wenk om het schrijven via de nuntiatuur van München aan de H. Vader te laten overhandigen. De brief werd op 4 oktober 1917 ook via von Mühlberg aan staatssecretaris Gasparri bezorgd.

Nog in ditzelfde najaar van 1917 ontving de kardinaal-staatssecretaris een schrijven van een Vlaams legeraalmoezenier namens de Vlaamse soldaten aan het IJzerfront en aan de paus gericht. Aan de H. Vader werd de toestand beschreven van de Vlaamse frontsoldaten, die van Vlaamsonkundige officieren hun bevelen kregen. Ze waren van oordeel dat België dringend een nieuwe structuur nodig had, waarin de Vlamingen een zeker zelfbeschikkingsrecht zouden hebben. De administratieve scheiding vonden ze een goede zaak, doch het was spijtig dat de inmenging en de steun van de Duitsers in deze kwestie de reeds tot stand gekomen hervormingen in discredit gebracht hadden. Aan Zijne Heiligheid werd gevraagd „de prendre Elle-même l’initiative de la séparation administrative, afin que cette initiative échappe à notre ennemi”³⁰.

30. ‘AAEISS, Belgio 89, S.C. degli Affari Ecclesiastici Straordinari. Questione Fiamminga, Gennaio 1918. Summ. III.

Om een betere kijk op de zaak te hebben ging de secretaris van de Congregatie voor Buitengewone Kerkelijke Aangelegenheden inlichtingen inwinnen bij kardinaal Van Rossum, van wie men wist dat hij de Belgische toestanden goed kende. Van Rossum bevestigde de objectiviteit van het relaas dat door de legeraalmoezenier bezorgd was. Kardinaal Gasparri, die de prosynodale toespraak van 1910 van mgr. Rutten kende en ook wist dat mgr. Heylen de Vlaamse zaak genegen was, wenste ook de meningen van de bisschoppen van Brugge en Gent te kennen. Mgr. Waffelaert (Brugge) schaarde zich aan de zijde van Mercier. Mgr. Seghers (Gent) steunde de Vlaamse eisen.

Ondertussen had zich nog een ander feit voorgedaan, waar men in Rome rekening diende mee te houden. De Belgische regering had officieel geprotesteerd tegen de door Duitsland opgelegde administratieve scheiding. De regering zat evenwel veilig in Le Havre. De ambtenaren in België echter, die op bevel van die regering hun werk hadden neergelegd, werden bedreigd met deportatie naar Duitsland of internering.

De H. Stoel stond voor een moeilijke opgave. Enerzijds bleken de klachten van de vlaamsgezinden gerecht. Hun verzuchtingen werden door de meerderheid van de Vlaamse bisschoppen en priesters begrepen. Anderzijds was er toch kardinaal Mercier, die zich niet slechts anti-Duits, maar ook anti-Vlaams opstelde. Er was ook de Belgische regering die in haar geheel voor de Vlaamse eisen geen oog had. De Duitsers van hun kant troffen maatregelen die hen niet geliefd maakten maar, zij het uit eigenbelang, tegemoetkwamen aan de rechtmatige verzuchtingen van de Vlamingen. Men begreep in Rome dat de kwestie van de bestuurlijke scheiding centraal stond, maar ook dat die kwestie zeer complex was.

Aan een commissie, die gedeeltelijk uit dezelfde personen bestond als die welke op 12 augustus was samengekomen, werd opgedragen de zaak van de bestuurlijke scheiding in België te bestuderen en raad te geven over de door Rome aan te nemen houding³¹.

Kardinaal De Lai was van oordeel dat het niet aan de H. Stoel toekwam rechtstreeks tussen te komen, aangezien de bestuurlijke scheiding vooral een administratieve aangelegenheid was. Onrechtstreeks kon er wel iets gedaan worden: het betrof immers vooral een taalstrijd die de gemoederen verdeelde en het was de taak van de Kerk te doen wat in haar vermogen lag om rust en harmonie in het land terug te brengen. De nuntius, aldus De Lai, had duidelijk weinig sympathie voor de Duitsers en bijgevolg ook voor de Vlamingen, die ook tot het Germaanse ras behoorden. Hij stond blijkbaar aan de zijde van

31. AAEESS, Congr. Particolare del 13 Gennaio 1918. Concreet werden de vragen aan de commissie als volgt geformuleerd: „1. Se convenga alla S. Sede di intervenire *direttamente* nella questione della divisione amministrativa introdotta nel Belgio dall'Autorità occupante; 2. *Quatenus negative* se e quali ulteriori provvedimenti convenga alla S. Sede di prendere in tale questione nei suoi riguardi colla disciplina ecclesiastica e colla concordia degli animi nel Belgio”.

Mercier. Opmerkelijk was echter dat de overige bisschoppen (met uitzondering misschien van Waffelaert) de Vlaamse eisen gerechtvaardigd vonden. De bisschoppen van Luik en Namen waren op dat punt uitgesproken voorstanders van een inwilligen van de voornaamste Vlaamse eisen en ze hadden er expliciet op gewezen dat de Vlamingen in het Belgisch staatsbestel achteruitgesteld werden, al maakten ze de meerderheid van de bevolking uit. Als het gecultiveerde deel van de bevolking blijk gaf van een voorkeur voor het Frans, dan was dat te wijten aan het feit dat in de colleges en aan de universiteiten alle vakken in het Frans gegeven werden. De Duitsers hadden deze situatie aangegrepen voor hun eigen voordeel, maar dat nam niet weg dat de Vlaamse verzoeken gerechtvaardigd waren. Men kon enkel betreuren dat die rechten door de Duitsers toegekend werden³².

In deze omstandigheden, meende De Lai, was het aangewezen dat Rome aan de Belgische bisschoppen een brief zou schrijven om een gedragslijn uit te stipelen. Zowel de bisschoppen als de geestelijkheid moesten zich onthouden van te spreken over zonde of doodzonde als iemand zijn voorkeur liet blijken voor een administratieve scheiding. Administratieve scheiding op zichzelf betekende nog geen samenzwering tegen de nationale eenheid van het land, al stuurden de Duitsers daar op aan. De clerus moest er zich evenwel voor hoeden het volk op te hitsen. Een dergelijk schrijven zou ongetwijfeld ook een bedarende invloed uitoefenen op kardinaal Mercier, die de woorden in zijn apologie van 4 september blijkbaar goed gewogen had en zijn houding mooier had voorgesteld dan ze in feite geweest was³³.

Kardinaal Pompily sloot zich aan bij de zienswijze van De Lai: de Vlamingen werden verdrukt, de Belgische regering had een verkeerde houding aangenomen en de Duitsers hadden dit handig uitgebuit voor hun eigen politieke belangen. Hij was evenwel van oordeel dat men over politiek geladen kwesties zo weinig mogelijk expliciet moest spreken en er zich toe moest beperken de bisschoppen aan te moedigen erover te waken dat het godsdienstonderricht in de beide landstalen gegeven werd.

Ook kardinaal Merry del Val stelde vast dat de Belgische regering zich niet om de Vlamingen had bekommerd en dat Mercier voor hen evenmin enige sympathie had opgebracht, en nu ze door de Duitsers bevoordeligd werden, minder dan ooit. Zoals zijn voorganger drong Merry del Val op grote omzichtigheid aan. Men kon aan de Belgische regering en aan Mercier de klachten van de Vlamingen kenbaar maken. Men kon er hem op wijzen dat die klachten

32. „Mons. Locatelli, sembra, da buon lombardo, de non aver simpatie verso i tedeschi, e quindi neppure verso i fiamminghi, che sono di razza teutonica. Ma i vescovi, escluso ben s'intende il Card. Mercier, ritengono giuste le domande dei fiamminghi [...]. E' evidente che il Governo belga non ha agito bene...”. Ibid.

33. „Una lettera così concepita mitigherà anche lo zelo intempestivo del Card. Mercier, il quale nella sua risposta ha mitigato le sue espressioni, ma si dimostra sempre eccessivo”. Ibid.

niet slechts uit de activistische hoek kwamen, maar ook door wijze en voorzichtige personen werden geuit³⁴. Aan de regering kon men dat laten weten bij wijze van informatie. In een schrijven aan Mercier kon men er aan toevoegen dat Rome op de kwestie van de administratieve scheiding slechts vanuit religieus standpunt wenste in te gaan. De geestelijkheid kon verzocht worden in een politieke aangelegenheid geen druk uit te oefenen en geen middelen aan te wenden die als drukingsmiddelen geïnterpreteerd konden worden. Ook de noodzaak van eensgezindheid kon beklemtoond worden.

Kardinaal Scapinelli nam een gelijkaardig standpunt in, doch legde een enigszins ander accent. Dat de Walen de Vlamingen overheersten was te betreuren. Men mocht evenwel niet uit het oog verliezen dat de Duitsers, door de twee delen van België administratief te scheiden, het internationaal recht hadden geschonden en dat die scheiding voor België een institutioneel ingrijpen betekende. De Belgische staatsburgers mochten daar niet aan meewerken. Ze mochten echter wèl, met wettelijke middelen, opkomen voor de rechtmatige eisen van de Vlamingen, en daar moesten ook de aartsbisschop en de Waalse katholieken oog en oor voor hebben³⁵. Aan de Vlamingen moest gevraagd worden de Duitsers te laten aanvoelen dat ze hun eisen handhaafden, maar dat ze deze tot stand wensten te brengen binnen de grenzen van de constitutie en de politieke eenheid van de Belgische staat. Deze ideeën, aldus Scapinelli, zou men aan kardinaal Mercier kunnen meedelen, maar de concrete uitwerking moest overgelaten worden aan de Belgische hiërarchie, de clerus en de gelovigen.

Zoals gebruikelijk in dergelijke commissies nam staatssecretaris Gasparri als laatste het woord. Hij wees op de complexiteit van de verhoudingen in België. Mercier verzette zich tegen Vlaamse initiatieven, maar de Duitse regering, in feite een bezettingsmacht, steunde ze. Nog onlangs had de bisschop van Namen in Rome verklaard dat de toekomst van België afhing van de oplossing die men zou geven aan de Vlaamse kwestie en dat het episcopaat zich na de oorlog zou moeten uitspreken voor een doordrukken van de Vlaamse rechten. Momenteel kon men weinig doen. Twee maanden geleden had men aan Mercier en aan de minister van Pruisen geschreven. Gasparri stelde voor dat men het momenteel daarbij zou laten en afwachten of er nog verdere klachten kwamen. Toen kardinaal Scapinelli hem vroeg of men dan geen richtlijnen moest geven, wees hij er opnieuw op hoe ingewikkeld de toestand was en hoe delicaat de positie van het Vaticaan. Mochten de ondertekenaars van de petitie opnieuw hun klachten formuleren, dan kon men zich nog altijd opnieuw beraden³⁶.

34. „Non si tratta soltanto di attivisti, ma di persone buone, prudenti, ecc.”. Ibid.

35. „A questa attitudine devono uniformarsi e l'Arcivescovo e i cattolici valloni, altrimenti si creerà fra le due razze una divisione amministrativa voluta dai tedeschi”. Ibid.

36. „Se ci pronunziamo contro i fiamminghi, facciamo cosa ingiusta e ci attiriamo le ire del Governo tedesco; se condanniamo il Card. Mercier, andiamo incontro agli attacchi dell'Intesa e particolarmente contro il Governo belga. Credo che la lettera diretta al Card. Mercier l'abbia calmato un poco. Il ministro de Prussia poi non ha risposto. Dunque, attendiamo...”. Ibid.

Of er al dan niet een brief aan Mercier geschreven werd in de door de commissie aangegeven zin, hebben we niet met zekerheid kunnen opmaken. Het is mogelijk dat men zich aan de aanbeveling van Gasparri gehouden heeft en de zaak zo gelaten. Er is echter een feit dat een kleine aanwijzing zou kunnen zijn dat er toch een schrijven uit Rome naar Mercier is uitgegaan. In een schrijven van septuagesimazondag 1918 aan zijn clericus nam Mercier een andere toon aan dan degene die men van hem gewoon was. Hij toonde een meer genuanceerde opvatting over de gehoorzaamheid van de geestelijkheid aan haar bisschop. Hij legde er nu de nadruk op hoe moeilijk het kon zijn precies te bepalen hoe ver de gelofte van gehoorzaamheid aan de bisschoppelijke overheid strekte, of duidelijk te zeggen waar de eerbied en de onderdanigheid van een zoon mochten ophouden³⁷.

Hebben de Vlaamsgezinden de veranderde houding van de aartsbisschop aangegrepen om hem hun standpunt nog eens uiteen te zetten? Feit is dat de katholieke activistische vereniging „Per Crucem ad Lucem”, die haar secretariaat in Antwerpen had, op 11 maart 1918 een uitvoerig schrijven aan de kardinaal stuurde. Daarin werden de doeleinden van de Vlaamse Beweging nog eens uiteengezet. Een kopie werd naar Rome gestuurd, waar ze bij het dossier over de Vlaamse kwestie werd gevoegd³⁸.

Het is zeer de vraag of dit schrijven op de zienswijze van Mercier ook maar enige invloed heeft gehad. Van Duitse zijde had men alvast de indruk dat de geestelijkheid zich hoe langer hoe vijandiger tegen de bezetter opstelde en dat die houding door Mercier in de hand gewerkt werd. Een rapport dat door de Militärverwaltung opgemaakt was, werd door von Mühlberg naar Rome gestuurd³⁹. Over Merciers houding in de Vlaamse kwestie werd hierin niet gesproken, maar gezien de antecedenten kan men zich voorstellen dat de kerkelijke autoriteiten in Rome zijn anti-Duitse houding niet los zagen van een onbegrip voor de Vlaamse zaak.

Uit wat voorafgaat kunnen enkele conclusies getrokken worden. Vooreerst is ongetwijfeld duidelijk geworden dat Rome de klachten van het Vlaamse volk over het onbegrip van Mercier t.o.v. de Vlaamse eisen niet zonder meer weg-wuifde, maar *au sérieux* nam. In de speciale commissies die samengeroepen werden om de houding van de aartsbisschop van naderbij te bespreken en na te gaan welke houding men tegenover hem moest aannemen, zijn de Vlaamse eisen aan bod gekomen en kwam men tot de bevinding dat Mercier van zijn

37. BOUDENS, *a.w.*, pp. 163-164.

38. AAEES, Belgio 89, 'Per Crucem ad Lucem' aan Mercier, 11 maart 1918.

39. AAEES, Belgio 56, v. Mühlberg aan Gasparri, 18 maart 1918. Met de Duitse tekst in Bijlage. Daarin o.m.: „Es kann kein Zweifel bestehen, dass an der in der Geistlichkeit verbreiteten Stimmung, aus der die zahlreichen Vergehungen sich ergeben, der Kardinal Mercier einen bedeutenden Teil der Verantwortung trägt”.

geestelijk gezag soms misbruik maakte om zijn persoonlijke politieke visie door te drukken. Merkwaardig in dit verband is wel dat de eed die hij van de wijdelingen vroeg, eenparig als een usurpatie gezien werd. De uitleg die hij nadien gaf was onvoldoende om het scepticisme van de commissie weg te nemen. Vervolgens heeft men kunnen vaststellen dat een bestuurlijke scheiding in principe aanvaardbaar werd geacht en als een middel gezien om de Vlamingen hun rechten te geven. Men begreep dat de Belgische regeringen vroeger en de actuele regering in Le Havre dit nooit hadden gedaan en ook niet van plan waren het te doen. Dat de scheiding effectief tot stand kwam dank zij de Duitse bezetter werd betreurd.

Bondgenotenlaan, 3
3000 Leuven